

יגדלו העצים, יגדלו הילדים: אשדוד כעיר בינלאומית

מירב אהרון-גוטמן

עד אותו יום לא גשתי את גדעון שריג, אך כבר בתחילת הסיור היה ברור כי יש בינינו מכנה משותף רחב — שנינו אוהבים את אשדוד.

”אני אוהב את העיר הזאת, בכל פעם שיש לי אורחים אני מביא אותם לאשדוד או למודיעין, והם מתפעלים כי מדובר פה בהצלחה בינלאומית“.

אני מקשיבה לדבריו של שריג בסיור משותף באשדוד, אגב הסדרת נשימה ושליפת כלי הכתיבה, ומחייכת. אני חושבת על כמה מושמעות שתי הערים הללו, מודיעין ואשדוד, בקרב קהילת האדריכלים. באוזני מהדהדת העמדה החלופית: הלעג הרב על מודיעין, המכונה פרוור שינה משמים ועל אשדוד, הנתפסת בעיני רבים כעיר מתוכננת מדי, שאינה מתקשרת עם הים התיכון. אני חושבת על פרויקט ”ישראל 2050“ ועל הניסיון לשבור את המבנה הרובעי של אשדוד באמצעות שדרות ממוסחרות, ומשתפת את גדעון במחשבותיי. הוא מוחה בתוקף: ”איך אפשר לומר שאשדוד היא פיילוט?! אשדוד אינה פיילוט של אף אחד ואף דבר. היא עיר לכשעצמה“. הברית בינינו מתרחבת.

כשגדעון שריג מתכנן נוף הוא מתכנן אותו עבור אדם. האדם הסביר ששריג מדמיין הוא כמעט אדם טרום תרבות. האדם הסביר הוא אדם בן מינו. כמו כולם הוא קם בבוקר והולך לעבודה, כמו כולם הוא רוצה חינוך טוב לילדים, ביטחון אישי, מרחב פתוח ללא עלות ומקום נעים לעשות בו פיקניק (כך גדעון קורא למנגל — ”אני מעדיף פיקניק, למה צריך לציין שעושים מנגל או לא עושים מנגל — כל אחד כרצונו“). כך התכנון הופך להיות ברור, כמעט טריוואלי. יש צורך למצוא פתרונות יצירתיים לשאלות יסוד. תכנון נוף, עבור גדעון שריג הוא עיסוק בשאלות בסיס; כך בעבודה האדריכלית וכך בהוראה.

בסיור שלנו באשדוד גדעון מציע לי להתעמק בשאלה שהדהדה בחלל החדר הישראלי בשנות התשעים בצורה החותכת ביותר: שאלת התרבות. בעבודת הדוקטורט שלי על אשדוד תיארתי תחושה קשה של ריק. כינתי זאת אתנוגרפיה של היעדר. שוטטתי וחייתי בעיר אשדוד והופתעתי ללמוד שתושביה חיים בתחושת ריקנות. ”אנחנו כמו מחשב שיש לו חומרה, הציע לי אחד ממרואייני מטפורה — בניינים יפים וכבישים רחבים ותכנון מצוין — אך ללא תוכנה, ללא תוכן“; או במונחים שלי — ללא תרבות, ללא מסגרת של פרשנות משותפת המעניקה משמעות, ערך. אין כוונתי לאמר שלתושבי של אשדוד אין תרבות. היא פשוט נמחקה, נדרסה. לדוגמה, במחקר שלי עקבתי אחר התזמורת האנדלוסית, כפרויקט של החייאה תרבותית, ניסיון להנשים נכסי תרבות רגע לפני שהם נעלמים לחלוטין. תיעדתי את המאבקים סביב הקמתה של התזמורת ואת מערכת היחסים המורכבת שלה עם העיר ועם התיקצוב העירוני.

המפגש עם גדעון העלה בצורה חריפה את שאלת הרלוונטיות של שיח הזהות הקולקטיבית בכלל ושל תושבי אשדוד בפרט. התשובה שלו כנה ומאתגרת: המשותף בין האנשים רב משנדמה מבעד לעדשות התרבות. אפשר וצריך לייצר מקומות של בילוי, של רווחה, של מפגש עבור האדם הסביר. אדם שבבוקר הולך לעבודה, שולח את ילדיו לגן או

לקייטנה, ובערב רוצה לנפוש בפארק. ואין זה משנה מוצאו או שפתו, אם הוא עשיר או עני. גדעון סבלני וסבור שהזמן פועל לטובה, לטובת הגישה שהוא מחזיק בה. להבנתו, הדורות הסוציולוגים הבאים, בני העיר, יפשטו מעצמם את המחלצות של תרבות אחת וילבשו את מחלצות העל — של האדם הסביר שגר בעיר בינלאומית.

הסיור המשותף שלנו היה לא רק בנבכיה של אשדוד — אלא בנבכי תפיסת עולם זו, על הישגיה והמחיר שהיא גובה. גדעון מאמין שהוא מבין את האדם הסביר. ואם יש אדם סביר, אז אין צורך בשיתוף ציבור. הוא חוקר של האדם הסביר — המשתמש הפוטנציאלי בתכנון האדריכלי. הוא לומד אותו בקפדנות במשך עשורים.

”אני לא יכול לבקש מהעובדים שלי במשרד ללכת לבקר בשבתות בפארקים שלנו. אבל אני הולך ואני רואה איפה יושבים ואיפה אוכלים ואיפה מחנים. אני תמיד שם. אני ביקורתי כלפי שיתוף הציבור, וכלפי שאלונים או דברים אחרים שמופצים לאוכלוסייה שתמיד היא האוכלוסייה החזקה יותר. ומה עם הקשישים? או אוכלוסיות אחרות שלא באות. זה חצי בלוף. אני רוצה לראות גם את האוכלוסייה שבשוליים, כי הם הכי צריכים את המרחב הציבורי.”

כשהוא מרגיש שהוא לא מבין את האדם הסביר הוא מדבר עם ראש העיר. ראש העיר הוא נבחר הציבור, והוא מכיר היטב את קהל בוחריו. הוא גם תלוי בהם. לכן, על פי שריג, ראש העיר הוא אינפורמנט המפתח, אם לעשות שימוש במושגים של אנתרופולוגיה, והוא בן הברית המרכזי שלו בתכנון הפארק והשכונות.

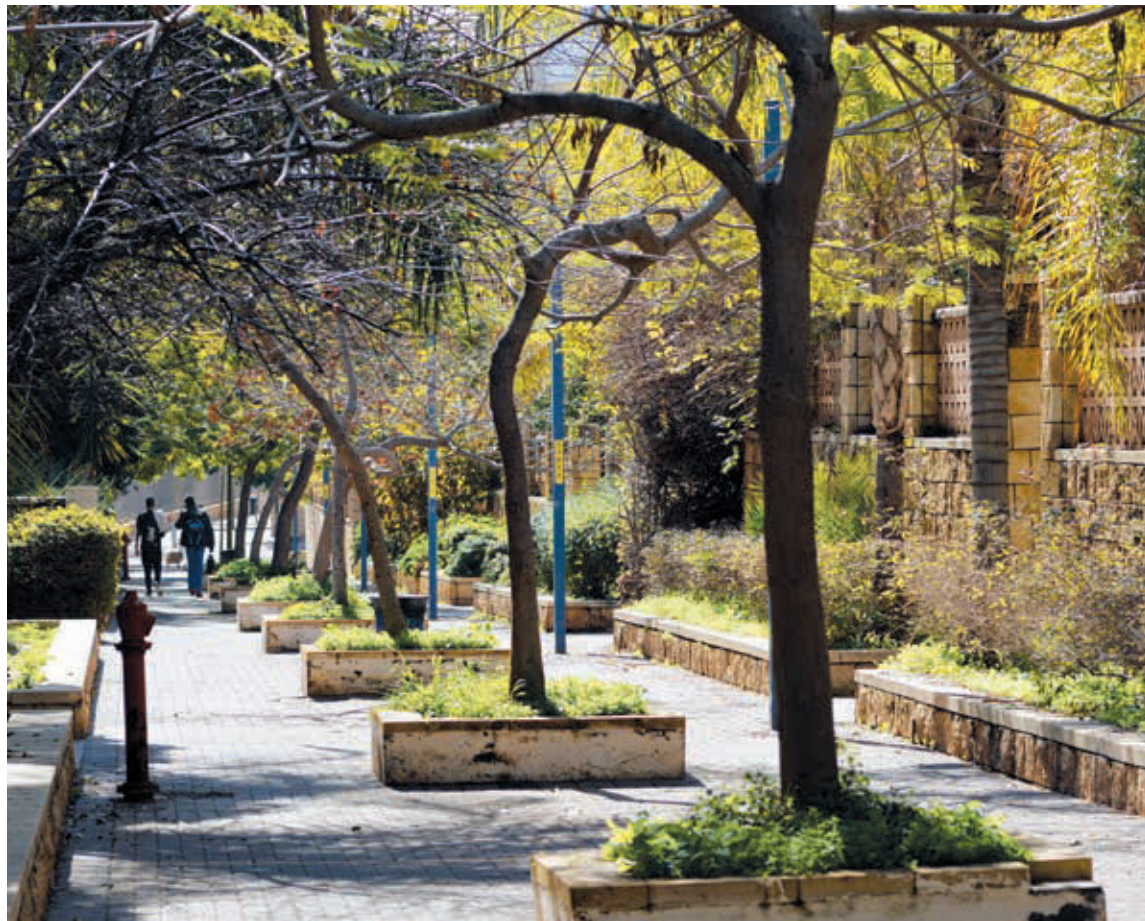
הסיור המשותף שלנו מתחיל בשכונות מגורים. ”אדריכלי נוף רבים”, הוא מספר לי, ”אינם גאים לתכנן שכונות מגורים, אבל אני גאה בכך מאוד”. המגורים הם הבסיס.

מגורים

גדעון לוקח אותי לרובע י"ב, ומצביע בגאווה על המשרביות המשמשות כגדר מפרידה בקומת הקרקע של בנייני המגורים. ”תראי זאת המצאה שלנו”. המשרביה, הוא מסביר, היא פתרון: זאת עיר חוף, וברזל נחלד בה; האבן — לא. המשרביה נותנת פרטיות לאלה המתגוררים בפנים, כשהם רוצים הם יכולים לראות את הרחוב. הרחוב אינו רואה אותם. המשרביה אינה חוסמת את הרוח. וממשיך: ”הכניסה לבניין היא נקודת מפגש, לכן הרחבנו את הכניסה (ואף ניטעו שני דקלים המשווים לכניסה מראה חגיגי) והוספנו ספסל שיהיה אפשר לשבת ולדבר”. הוא מצביע על דיירי הקומה הראשונה ומוסיף: ”הם לא יאהבו את זה כי זה מרעיש, אבל זה חשוב לדעתי, המפגש”.

את גדעון מעסיק מאוד קנה המידה: הרובע, העיר והעיר הבינלאומית. הבינלאומיות של העיר אינה רק קנה מידה ואינה רק פרסטיז'ה — היא תוכן בפני עצמו. אם אפשר לחשוב ולדמיין אדם סביר, אדם טרום תרבות, הרי שאפשר לדבר על אורח חיים בינלאומי, ועל שכונה בינלאומית ועל עיר בינלאומית. הוא מצביע על כיכרות שיעיצב — כל הכיכרות מכילות אלמנטים של עמודים וקורה. אני שואלת לפשר העיצוב, והוא מסביר: ”כל כיכר מכילה את שלושת המושגים הבסיסיים של מבנה הבית: יסוד, קורה ועמוד”. ביניהם שתולים ברושים ”אני מאוד אוהב אותם והם לא מסתירים את הכיכר, הם נותנים אוויר”.

אנחנו מגיעים לפארק הפנימי של רובע י"ב. גדעון מתמוגג מהפעילות במקום: ב-11:40 בבוקר ביולי, המקום הומה אדם. ”זאת ההגדרה שלי להצלחה”, הוא אומר בסיפוק. למראה מדריכת קייטנה המפעילה ילדים מתחת לעץ הוא אומר: ”תראי — אנשים חכמים נהנים מצל”.

רחוב משולב, אשדוד

שכונת י"ג, אשדוד

המחשבה הזאת שאי אפשר ולא צריך להכתיב לאנשים אסתטיקה, טעמים ופונקציות ליוותה אותנו לאורך הסיור כולו. בדיאלוג רב השנים שלי עם קהילת האדריכלים למדתי על הביקורת הרבה שלהם על פרויקט "בנה ביתך". אדריכלים התבוננו בפרויקט "בנה ביתך" וראו וולגריות, ראוותנות וגדרות. כל זה נפקד לחלוטין מהאופן שבו גדעון רואה את בחירותיהם של האנשים במרחב: "אנחנו חברה מגוונת כל כך. עשירים ועניים, ודוברי שפות שונות ומוטיבציות שונות ואמביציות שונות. איך אפשר ומי צריך להכתיב לכולם איך ואיפה לגור". אנחנו עוברים ליד קהילת שער (Gated community), שער חשמלי נפתח וגי'פ שחור ובוהק יוצא ממנו. גם זה בסדר? שאלתי בפליאה. "fine with me", גדעון עונה, "אם אנשים מסיבותיהם מעדיפים להסתגר, צריך לתת מקום גם לאלה. הדבר היחיד שאני קבעתי זה את קו האפס ומעט אחידות בגידור — וגם על זה לא מקפידים — צריך לתת לאנשים לחיות". אנחנו חולפים על פני היכל התרבות, שגם עליו לא חסו הביקורות. אני שואלת אותו מה דעתו על המבנה. תשובתו מרגשת אותי: "אני גאה בזה כי הם גאים בזה. המבנה מעיד שהם נתנו לתרבות מקום גדול. היכל התרבות הפך לסמל בזכות המבנה, והוא צופה על הפארק." "צריך לבוא עם פתיחות תכנונית. אני לא הולך עם הגישה 'אנחנו נחנך אותם'. אני הולך עם הציבור. הציבור בוחר את האפשרויות הכי טובות לו". בכל זאת הרגשתי שגדעון מייחל לשינוי אצל האנשים, אלא שאינו סבור שהוא זה שביא את השינוי הזה. לגדעון יש בן ברית אחר: הזמן. קשה לחשוב על אדריכלות נוף בלי לחשוב על

האדם הסביר של גדעון אוהב צל. הסוגיה הזאת עולה לאורך הסיור כולו: תכנון מהבסיס. הוא מצביע על החוסים בצל לעומת החוסים תחת גגון עם ספסל. אנשים אוהבים לשבת תחת גגון, זה נותן להם תחושת מוגנות. הם עטופים. תראי, הוא מתמוגג. גם אנחנו נוהגים בחוכמה ועומדים בצל. אני שואלת מה המשמעות של תכנון נוף בעיר ים תיכונית. "אוה, התחלת", הוא עונה בחוסר שביעות רצון. אני מזכירה לו שהוא העלה את המושג עיר ים תיכונית, ומתעקשת: למה התכוון? "עיר ים תיכונית זה בריזה, זה ריח של הים, זה עץ חרוב, כמו זה שמתחתיו אנחנו עומדים. וכל השאר זה שטויות. אני שם דשא שהוא לא ים תיכוני. אנשים אוהבים לשחק כדורגל ולשבת על הדשא". אני רושמת לעצמי. דשא. בסיס. "לים תיכוני יש חשיבות עבור המעברים בין הבתים וההצללות, את זה את יכולה לעשות בצמודי קרקע, למשל ברובע י"ז, אבל זה העשירים יותר. אז איפה החברתי?" בהמשך אני לוקחת אותו לרובע ט"ו — רובע שבחזונו של ראש העירייה אריה אזולאי (1983-1988) תוכנן כרובע ים תיכוני אשר מזכיר ליוצאי צפון אפריקה את העיר פס. למשימת תכנון הרובע גויס האדריכל יעקב רכטר, אשר קבע גדרות לבנים, רחובות הולנדיים ואיסור על גגות רעפים. גדעון אינו מתרשם. "לבן זה רומנטיקה בגרוש. קשה לתחזק. תראי את הפיצוצים בחומה ותראי את רמת התחזוקה. ועם הזמן אנשים לא מוכנים להשלים עם הלבן, ובונים בצבע ובסגנונות שונים. את לא יכולה לעצור אותם".

הזמן. בנסיעתנו בעיר הוא מצביע על גיל השכונות לפי גובהם של העצים. השמש הקופחת היא דבר שאפשר לנצח רק באמצעות הזמן. "הכול יהיה בסדר", הוא מציע לי נחמה במהלך שיחתנו: "יגדלו העצים, יגדלו הילדים". הזמן יביא את השינוי. בתוך העיר הבינלאומית יגדל בסוף האדם הבינלאומי — אם רק ניתן לו זמן.

תפיסה אדריכלית של בסיס, הנוצרת עבור האדם הסביר בעיר הבינלאומית, אינה מלאה בעצמה. "אדריכלות זה חשוב? לא חשוב. אשדוד זאת עיר במלוא מובן המילה. היא נבנתה מנמל ותעשייה. במקום שיש לאדם עבודה — זה פנטסטי. מה החשיבות של התכנון לעומת הביטחון האישי? האמון של האנשים אחד בשני? עכשיו תאמרי לי בכנות, איך אדריכלים יכולים להשפיע על שאלות אלה — הם אינם יכולים".

גדעון מבחין בין עולם התוכן החברתי ובין האדריכלי. המפתח להצלחה של עיר אינו מצוי באדריכלי אלא בחברתי, ויד האדריכל רחוקה מלגעת בסוגיות הליבה החברתיות: העבודה למשל. מתוך ניסיונו הרב הוא מדגיש דווקא את התהליך. "מה הוא האדריכל? הרי ברגע אחד שוכרים את שירותיו, וברגע השני, הרבה פעמים 'כשמתחלף השלטון', גם הוא מתחלף. אז תאמרי לי את, בתנאים האלה איך אפשר להגדיר כישלון או הצלחה של העבודה האדריכלית".

"אתה מתפשר? נושא ונותן?" חשתי שהשאלה הזאת הוצגה בפניו יותר מידי פעמים. גדעון מסרב לדחוס את עבודתו לתוך המילים "פשרה" או "משא ומתן". "צריך להסתדר", הוא אומר, "הרבה כוחות פועלים בתהליך — ואתה רק אחד". הוא מצביע על שטח בחזית המערבית של הפארק שבו הולכים להקים בית מלון, ואומר: "הנה כאן, מי יכול לעצור את זה? את יודעת איזו שאיפה גדולה יש להם לחזק את התיירות?!" כן, ענית, אני יודעת. "או הגדר מסביב לפארק. למה היא שם? — ראשי ערים רוצים את הגדר כדי שיוכלו לסגור את הפארק בלילות. מי אני שאומר לא, ואיך אשכנע? הכי קשה תמיד זאת העבודה עם יועצי הבטיחות" — הוא אומר ומצביע על עוד גדר בלב הפארק לצדי השביל.

כשמבינים את הצניעות ואת ההכרה במגבלות כוחה של האדריכלות — מתחוור מדוע גדעון שריג אינו מקדש מרחבים או מבנים שנכשלו: "אני לא מפתח משינויים. המרכז המסחרי לא הצליח? להרוס. אני לא נגד תיאוריות אבל אני נגד נוסחאות". סוגיית העיצוב העירוני נתקלת אצלו בלא יותר ממשיכת כתף. לצהריים אני מתעקשת לאכול אצל מוריס וסולי כריך טוניסאי. כשמגיע תורנו אני מבקשת כהרגלי הרבה לימון כבוש בכריך, הוא מביט בי וחוגג את ניצחונו: "את רואה, זה טעמך. האם הוא (מצביע בידו על מוריס) היה מעלה על דעתו לומר לך שזה לא מתאים? שלא כך אוכלים זאת? הוא לא היה מעלה בדעתו לומר זאת. למה האדריכל כן?"

פ א ר ך

גדעון לא שוכח לזקוף לזכותו את עצם קיומו של הפארק לתכנון העירוני של אשדוד. "עיר מיוחדת אשדוד. תכנון שנשמר. כל הכבוד להם. את האזור עם ערך הנדל"ן הגבוה ביותר הם ייעדו לפארק ושמרו על זה. 200 דונם, ולא סתם שטח, אלא יחידה גבוהה מהסביבה. הפארק צופה על חלקים של העיר או הים. הוא חלק מהקריה העירונית המרכזית והחשובה ביותר. ברוב הפארקים האורבניים הפארק שקוע, וכאן הוא מוקף וצופה. בתכנון הנוף שלנו — רצינו להיות חלק מזה — לכן עבדנו הרבה על מצפורים ונוף". והוא ממשיך ומפרט את אבני היסוד שהנחו אותו בתכנון של הפארק:

"רצינו להוציא את התרבות מהאולמות אל החוץ. הנושא של הצעירים חשוב לי. 8,500 מקומות ישיבה, מאפשר למכור כרטיסים שאנשים צעירים יכולים לממן ומביאים לפה העדפות של הציבור הרחב. האמפי שתכנתי כחלק מהפארק, הופך למרכז לשירה ים תיכונית. רוב התושבים יוצאי מדינות אגן הים התיכון, וזה יוצא טבעי ואורגני".

לאורך כל השיחות שלנו מבעבע מתחת לפני השטח העניין המעמדי. "עבודה זה הכי חשוב. מגורים ופרנסה. אי אפשר להפריד". וביחס לפארק גדעון אומר: "התושבים גם מעידים שחשובה להם מאוד העובדה שהכניסה לפארק היא ללא תשלום". ועובר הלאה. אפשרות כניסה בבסיס. "נושא הלילה עניין אותי, לא רק באמפי אלא בפארק עצמו. הנושא העסיק אותנו גם בבאר שבע — איך להתגבר על הבעייתיות של פארק בלילה כמקום מפחיד. בנינו אגם לשיט ובו מזרקה צבעונית ומוזיקלית, שמוארת ופועלת לאורך כל הלילה למשך עשר דקות בכל פעם. באים בלילה ליהנות במיוחד בפארק, כולל חרדים".

כמו בסיור בעיר, גם בסיור בפארק גדעון פורט את הפעולה האדריכלית ליחידות בסיס. ואני רושמת לעצמי: ספורט. משחק. מפגש. שיט. מזנון. בית קפה. חשוב ביותר בפארק — השירותים. אני שואלת אותו אם פארק מייצר מתחים חברתיים או מפיג אותם.

"פארק בונים למרות מתחים חברתיים. לאף אחד אין שליטה על מתחים חברתיים. הכי נכון — לתת ביטוי לאלה ואלה. בכל עיר האדריכל צריך לקחת החלטות יחד עם תושבי העיר". מבחינתו של גדעון תושבי העיר הם ראש העיר, ראש החברה הכלכלית, הגנן הראשי. "פארק הוא מקום שקולט קיצוניות. אני שואף בפארק למינימום איסורים. כמה אנשים קוראים את השלטים האלה? וכמה אנשים מצייתים להם?"

הרכבת שלי יוצאת בשלוש ועשרה, ובמורדות הפארק בדרך למכונית, גדעון מעניק לי מתנה. משפטים חדים של סיכום שבהם מקופלת תורתו כצידה לדרך. אני מגיעה בזמן לרכבת ("אני אחכה לראות שבטוח עליה ולא הפסדת אותה"), וברכבת רושמת לעצמי את מילותיו כדי לשמור אותם להעניק אותם במתנה לכל מי שיפתח ספר זה:

"תראי, זה מסובך. אני באופי שלי מפא"ניק, לא מבחינה פוליטית, אלא מבחינת התפיסה.

הרעיון הוא לזהות אמצע ולכוון לשם: אמצע חברתי, אמצע כלכלי. וכל זה מתחבר למרחב הציבורי. אני מתכנן עבור אמצע. תשאל, מה זו הצלחה? אם מצאת את האמצע ויצרת עבורו מרחב ציבורי — הצלחת".

גבעת הסלעים, פארק אשדוד ים

